

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՍՄԲԱՏ ՇԱՀԱԶԻԶԻ ԱՆՏԻՊ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ

1947 թվի դեկտեմբերի 24-ին լրացավ անվանի բանաստեղծ Սմբատ Շահազիզի մահվան 40-ամյակը:

Այս առթիվ ցանկանում ենք տպագրության հանձնել ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվում մեր կողմից հայտաբերված նրա մի քանի անտիպ նամակները: Այդ նամակները կարևոր նշանակություն ունեն բանաստեղծի կենսագրության համար և լույս են սփռում նրա հասարակական գործունեության վրա: Նամակներից երևում է, որ հայ հասարակական կյանքի երևույթները խորապես հուզել, ալեկոծել են մեր զգայուն բանաստեղծի ներաշխարհը և այդ երևույթներն անարձագանք չեն մնացել նրա կողմից: Բանաստեղծը աշխատել է գեթ որևէ բանով օգտակար հանդիսանալ իր հարազատ հայ ժողովրդին, ամոքել նրա խորը վիշտը: Ինչպես ինքն է ասում իր այդ նամակներից մեկում, նա աչքերը միշտ հառած է պահել ալեզարդ Մասիս սարին, անխղճի կապերով կապված մնալով հայ աշխարհին: Շահազիզի ապրած ժամանակաշրջանի հայ իրականության անմխիթար վիճակը, նամանավանդ հայ գրական անդաստանի մշակների ողբալի կացությունը, նրան հոռետեսության չի հանգեցնում: Ընդհակառակը նրան խորթ է վճատությունը, նա անսահման հավատ ունի հայ ժողովրդի հառաջդիմության, կուտուրական վերելքի, լուսաշող ապագայի նկատմամբ: Այս տեսակետից առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում նրա լավատեսությամբ հագեցած նամակները: Նամակներում հստակորեն դրսևորված ենք տեսնում նաև Շահազիզի անչափ հոգատարությունը հայ գրական մշակների նկատմամբ, նրա համեստությունը, անշահախնդ-

Սմբատ Շահազիզ

րությունը և հայ առաջին լուսավորիչներ Ս. Աբովյանի ու Ս. Նազարյանի հանդեպ տա-
ծած խորը համակրանքը:

Ս. Շահազիզի ստորև բերված 13 նամակներից 9-ը կապված են Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերության անվան հետ և գլխավորապես վերաբերում են «Աբովյան-Նազարյան գրական ֆոնդ»-ի հիմնադրման խնդիրներին, մի ֆոնդ, որի տոկոսները պիտի հատկացվեին կարոտյալ հայ գրողներին, մեկը հասցեագրված է Բարեգործականի Սերևանի ճյուղի նախագահ Գևորգ Ղարաջյանին, մեկը՝ բժիշկ Հովհաննես Հովհաննիսյանին, իսկ երկուսը՝ Մկրտիչ Ա կաթողիկոսին (Խրիմյան):

«Աբովյան-Նազարյան գրական ֆոնդ»-ի հիմնադրումը կապված է Ս. Շահազիզի գրական-մանկավարժական գործունեության 30-ամյա հոբելյանի կատարման հետ, որը

տեղի է ունեցել 1892 թվին՝ Մոսկվայի հայ հասարակության նախաձեռնությամբ և ամբողջ ռուսահայության մասնակցությամբ։ Հորեկյանական հանձնաժողովի մի գրության մեջ, որն ուղղված է Լազարյան ձեմարանի ուսուցիչ Խաչատուր Քուչակ-Հովհաննիսյանին, շարադրված ենք տեսնում հիմնադրվելիք ֆոնդի նպատակը։ Մոսկվայի հայ հասարակությունը, տոնելով Ս. Շահազիզի գրական-մանկավարժական գործունեության 30-ամյակը, որոշել էր այդ հորեկյանը նշանավորել գրական մի ֆոնդի հիմնադրմամբ, որի նպատակը պիտի լիներ օգնություն ցույց տալ հայ գրական մշակներին։ Ստորև բերում ենք վերոհիշյալ գրությունը։—

Մեծազո Տեր

Պաշտոնական տեղեկություններից և պարբերական հրատարակություններից արդեն լավ հայտնի է մեր մատենագիրների և հեղինակների անապահով դրությունը. մինչև այժմ մեզանում տակավին գոյություն չունի մի այնպիսի հասարակական հիմնարկություն, որ հարկ եղած ժամանակը կարողանար օգնության ձեռն կարկառել մեր մանուկ գրականությունը մշակողներին։ Ի նկատի ունենալով այդ հանգամանքը՝ տեղվույս հայ հասարակությունը, որ պատրաստվում է տոնելու բանաստեղծ Սմբատ Շահազիզյանի գրականական և մանկավարժական գործունեության երեսունամյակը, մտադիր է հավերժացնել այդ օրը մի գրականական ֆոնդի

Հովհաննես Տեր-Հակոբյան
Ներսես Ներսիսյանց
Խս. Ժամհարյան
Դրիգոր Զառչյան

Ս. Շահազիզի գրական-մանկավարժական գործունեության 30-ամյա հորեկյանի տոնակատարության ժողովրդականության մասին է վկայում Բարեգործական Ընկերության Երևանի Հյուլի վարչության ուղերձը՝ հղված հորեկյանին։ Ուղերձում, շեշտելով Շահազիզի 30-ամյա գրական-մանկավարժական գործունեության բեղմնավորությունը, վարչությունը ընդգծում է, որ նա հանդիսանալով Նազարյանցների և Նալբանդյանցների

հիմնարկությամբ՝ նվիրված բանաստեղծի անվան։ Ուստի Մեծազո պարոն, հանձնաժողովի անդամները պատիվ ունին խնդրելու, որ աջակցեք այդ բարի դիտավորության իրագործման թե՛ Ձեր անձնական և թե՛ Ձեր ծանոթների նվիրատվությամբ։

Հանգանակած գումարը խնդրում ենք ուղարկել մինչև ներկա տարվույս ապրիլի 5-ը հանձնաժողովի անդամ պ. Ներսես Ներսիսյանցին հետևյալ հասցեով. — Москва, Салтыковский пер. д. Жавого և կամ պ. Հովհաննես Տեր-Հակոբյանցին, — Москва, Покровка, Лялин пер. д. Струве

Մ. Բարխուդարյան
Խ. Հովհաննիսյան
Ստ. Մամիկոնյան*)

դրոշակակիրը, նրանց հետ ու նրանցից հետո միշտ մաքառել է խավարի և մոլությանց դեմ։ Միաժամանակ վարչությունը հայտնում է իր որոշումը՝ բանաստեղծի անունը հավերժացնելու համար Երևանի թեմական դպրոցում «Շահազիզյան սան» անունով մշտական մի որդեգիր պահելու մասին, ի նկատի առնելով այս փաստաթղթի կարևորությունը Ս. Շահազիզի կենսագրության համար, ստորև մեջ ենք բերում այն։—

20 մարտի 1892 թ.

Ուղերձ

Հորեկյան Սմբատ Շահազիզյանցին

Մեծազո ուսուցիչ և բանաստեղծ!

Երբ որ հասարակության որևէ անդամը յուր առօրյա մասնավոր հաշիվների շրջանից դուրս գալով կարողություն է ստանում փտակցաբար յուր ույծերից մաս նվիրելու հասարակական օգտին, նա խրախուսվելու, գովվելու և սիրվելու արժանիք է ստանում հասարակությունից։ Նվիրած ույծերի չափը

որոշում է գործող անձի բարոյական մեծության աստիճանը։ Մասնավորելով խոսքս Ձեզ, Դուք ևս Ձեր լավագույն ույծերն նվիրած եք այս երեսուն տարի շարունակ այն-

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 40, գործ № 26, էջ 46:

պիսի ծանր գործունեության— ինչպիսին է գրականական և մանկավարժական գործունեությունը, որտ համար արժանի և սիրելի էր դարձած ամենքին: Այդ չէ միայն. Ձեր անվան և գործունեության հետ կապված են եղել միշտ անկեղծության և ազնվության հատկություններ: Մենք Ձեզ ճանաչում ենք, Դուք նազարյանցների, նալբանդյանցների շրջանի մարդ եք, նրանց դրոշակակիրը, նրանց հետ և նրանցից հետո մինչև վերջը խավարի և մոլությունց դեմ մարտնչողը: Ահա ինչու համար հրավեր ստանալով մասնակցելու Ձեր տոնախմբության, մենք,

Այս ուղերձին բանաստեղծը պատասխանել է մի սրտառուչ նամակով. նախ նա իր շնորհակալությունն է հայտնում վարչությանը՝ իրեն ցույց տրված մեծարանքի համար և ապա ավելացնում է, որ ինքը, Արարատյան մայր նահանգի որդին լինելով, մի աչքը

Իմ ազնիվ հայրենակից,

Գևորգ Ղարաջյան

Ես շատ ուրախ եմ, որ հորեկանիս զբաղմունքներից պարտա՞ միջոց գտնելով, կարող եմ հայտնել Ձեզ և Երևանու Բարեգործականի ճյուղին իմ լիաբերան շնորհակալությունը այն ուշադրության համար, որով այնքան սիրալիությանը պատվասիրեցիք ինձ: Թե որքան գեղեցիկ գաղափար է հղացել Բարեգործական Ընկերությունը, պարզեցնելով մեր համեստ անվան մի որդեգիր-սան, այդ ինքնըստինքյան հայտնի է: Ես միայն կարող եմ մաղթել, որ այդ որդեգիրն արդարացնե ապագայում Ձեր բարի հավատը դեպի բարի գործը և ժամանակով երեսնամյուրը հատուցանե փոխարենը:

Արարատյան մայր նահանգի որդի լինելով, մի աչքս պահած դեպի հայկական աշկեր Մասիսը, մյուսը դեպի սրբավայր էջմիածինը, տակավին անխզելի կապված եմ այդ աշխարհի հետ և կմնամ այդպես, մինչև աչքերս կփակեն հավիտենական քնով: Քանի որ կենդանի եմ հոգով ու մարմնով, և

Բարեգործական Ընկերության Երևանի ճյուղի վարչությունը կազմող անդամներս, սրբազան պարտք համարեցինք ուրախ սրտով ողջունելու Ձեզ և հայտնելու մեր առ Ձեզ ունեցած հարգանքները: Ընդամին պատիվ ունինք հայտնելու, որ Ձեր անունը և գործունեությունը, իրապես ըստ շափու մեր կարողության, հարգած լինելու համար մարտ ամսի 19-ի վարչության նիստում որոշվեց Երևանի թեմական դպրանոցում Ընկերության հաշվին պահել «Շահադիզյան սան» անունով մի մշտական որդեգիր^{*)}:

պահած ունի դեպի հայկական աշկեր Մասիսը, մյուսը դեպի սրբավայր էջմիածինը՝ անխզելի կապերով կապված մնալով հայ աշխարհին մինչև իր կյանքի վերջին րոպեն: Ահավասիկ այդ նամակը.—

այսուհետև կաշխատեմ իմ ազգի համար. կնվիրեմ նրան իմ խոսքս, իմ գործս, որքան տրված է ինձ կարողություն: Ապա ուրեմն թող մեզանից ամեն մեկն, օգուտ քաղելով կայսերության մարդասեր օրենքներից, հանգիստ և խաղաղական կենցաղավարությամբ առաքինի հանդիսանա յուր մեծավորի համար և կատարե յուր բարոյական պարտքը դեպի հայրենիքը, որին երկինքը վիճակել է այսօր այնքան դառնություններ ու թանձր խավար:

Ահա ինչ բաներ է մնում մեզ սրբել և փառատել:

Խոնարհաբար խնդրում եմ ուղարկել մի օրինակ Ընկերության կանոնադրություն, որպեսզի կարողանամ ստորագրություններ բանալ և աջակցել Ձեզ:

Թույլ տվեցեք, ազնիվ պարոն, վկայել Ձեզ բոլորիդ իմ խորին հարգանքի հավաստիքը, որով կամ և մնամ պատրաստական սպասավոր Ձեր

Ս. Շահադիզյան

1892 թ.

? մայիսի
Մոսկվա*)

1892 թվի ապրիլի 9-ին մեծ հանդիսավորությամբ Մոսկվայում տոնվում է մեծանուն բանաստեղծի 30-ամյա հորեկանը: Հորեկա-

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 356, էջ 46:

նի առթիվ Մոսկվայի հայ հասարակությունը մոտ ութ հազար Խոբու մի դոմար և նվիրաբերում, որը հորեկանական հանձնաժողովի

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 356, էջ 24:

որոշմամբ պետք է հիմնադրամ ծառայեր բանաստեղծի անվան հիմնադրովելիք գրական ֆոնդի համար: Սակայն տարիներ են անցնում և գրական ֆոնդի հիմնադրումը ձգձգվում է: 1896 թվի դեկտեմբերի 11-ին Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերության խորհուրդը, իր 391 գրությամբ, հորեկ-

յարին հայտնում է, որ Ընկերությունն իրավասու է կատարել այն, ինչ որ ծրագրել է հորեկյանական հանձնաժողովը՝ գրական ֆոնդ հիմնելու ու տոկոսները կարիքավոր գրողներին բաժանելու մասին: Այս գրության մեջ ուղղակի ասված է.—

Կ. Հ. Բ. Ը. Խորհուրդ
№ 391
11 դեկտեմբերի 1896 թ.

Մեծապատիվ պարոն
Սմբատ Շահազիզ:

Խորհուրդս իմանալով, որ Ձեր գրական հորեկյանի առիթով մոտ 8000 ռուբլու մի գումար է ժողովվել՝ հիմնելու մի ֆոնդ հայ գրողներին օգնելու համար, ու ի նկատի ունենալով որ Թիֆլիսում թեև ջանքեր եղան հիմնել գրողներին օգնելու մի առանձին ընկերություն, բայց մինչև այսօր չստացվեց թույլտվություն, և դժվար թե երբեկից ստացվի, և հաշվի առնելով, որ Բարեգործական Ընկերությունը յուր կանոնադրությամբ իրավունք ունի կատարել այն, ինչ որ պետք է կատարեր ծրագրյալ ընկերությունը, մյուս կողմից էլ նկատի առնելով, որ ներկայումս շատ հայ գրողներ, անօգնական մնացած, դիմում են զանազան, ոչ գրական, զբաղ-

մունքների, որոշեց դիմել Ձեզ, մեծապատիվ պարոն և առաջարկել հետևյալը: Արդյոք Դուք չէի՞ք համաձայնի հանձնել այդ գումարը Խորհրդիս, որը կազմվելով գրական ֆոնդ՝ թե այդ և թե ուրիշ գումարներից, որոնք կարող են ստացվել, կգործադրեր տոկոսիքը հայ գրողներին օգնելու համար, համաձայն այն հիմունքների, որոնք կմշակվեն մանրամասն երկուստեք, այն է՝ Ձեր և Խորհրդիս համաձայնությամբ: Խորհուրդս համոզված է, որ Դուք ամենայն համակրությամբ վերաբերվելով այս առաջարկին, կբարհաճեք պատասխանել և բանակցել, որով և կնպաստեք օր առաջ հայ գրողներին օգնելու գործի իրականացմանը:

Խորհրդի նախագահ
Քարտուղար*)

Շահազիզը, պատասխանելով հիշյալ գրությանը, հայտնում է, որ սկզբունքորեն միապաշար համաձայն լինելով խորհրդի առաջարկությանը՝ չի կարող չկատարել նվիրատուների ցանկությունը՝ առանձին ընկերություն կազմելու մասին և եթե Թիֆլիսում չի հաջողվի այն գլուխ բերել, թերևս հաջողվի

Մոսկվայում: Այս առումով էլ խնդրում է սպասել, երբ իր ջանքերն այս ուղղությամբ ապարդյուն կանցնեն, սպա ինքը պատրաստ է գումարը տրամադրելու Ընկերությանը: Ստորև բերում ենք Շահազիզի այդ նամակը.—

Հայոց Բարեգործական Ընկերության Խորհրդին,

Կովկասում.

Պատիվ ունեցա ստանալ անցյալ դեկտեմբերին № 391 Բարեգործական Ընկերության Խորհրդից թուղթը, որով առաջադրում եք ինձ իմ հորեկյանի առիթով հավաքված գումարը՝ հազար և փոքր մի ավելի, հանձնել հիշյալ Բարեգործական Ընկերության՝ նույն գրականական ֆոնդի նպատակով, երկուստեք պայմանադրությամբ: Սկզբունքով ես իմ կողմից ոչինչ չունիմ ասելու ընդդեմ առաջարկության, որովհետև դուրս նպատակը նույնն է, ինչ որ կամեցել է իրավործել և հորեկյանական հանձնաժողովը: Սակայն հանձնաժողովը այն կարծիքն է հայտնում, որ եթե Թիֆլիսում չէ հաջողվել կազմել ա-

ռանձին ընկերություն, գուցե այստեղ հաջողվի և, ուրեմն, պետք է գործ դնել և ուրիշ միջոցներ դորա հաստատության համար: Երբ որ այդ մտքով, բոլոր նորա ջանադրությունը անհետևանք կմնա, այն ժամանակ կարելի կլինի հանձնել գումարը Հայոց Բարեգործական Ընկերության: Եվ արդարև, բարվոք է մի փոքր սպասել, մինչև որ անցանին դժվար ժամանակները և հնարավոր լինի նորից ընթացք տալ գործին: Մեր բոլորիս վերա սրբազան պարտք կա կատարել այն,

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 21

ինչ որ ցանկացել են գումարի նվիրատունները, ալսինքն կազմել առանձին ընկերություն. և մինք ազատ խիղճով կարող ենք փոխադրել գումարը, երբ որ, ինչպես ասացի, ամենայն հույս ու ակնկալություն կվերանան

նոր ընկերության վերաբերությամբ: Նոնարհաբար խնդրելով արգո խորհրդականների անողաժառանգությունը պատասխանառու ուշացնելու պատճառով, մնամ պատրաստական ըստ պատվով:

Ձեր Ս. Շահազիզյան

1897 թ.

2 փետրվարի*)

Այս գրագրությունից հետո անցնում է ուղիղ մեկ տարի: Բանաստեղծի և հանձնաժողովի գործադրած ջանքերը գրական ֆոնդ հիմնադրելու ուղղությամբ հաջողությամբ չեն պսակվում: Այն ժամանակ Շահազիզը դի-

մում է Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերությանը և հայտնում իր պայմանները գումարի փոխադրման ու նրա օգտագործման մասին: Ստորև բերում ենք բանաստեղծի այդ նամակը.—

Մեծապատիվ նախագահին «Հայոց Բարեգործական Ընկերության Կովկասում»

Աղեփառ Ստեպանովիչ Անանյանին

Մեծարգո նախագահ, անցյալ տարի պատիվ ունեցա ստանալ Բարեգործական Ընկերության խորհրդից մի թուղթ, որով առաջարկում էիք ինձ իմ հորեկանին հավաքված գումարը հօգուտ գրականական ֆոնդի՝ հանձնել վերահիշյալ Ընկերության փոխադարձ պայմանագրությամբ, որի տոկոսը կարելի կլինի բաժանել հայոց կարոտյալ գրականներին: Սա այն ժամանակ խնդրեցի մի տարի ևս հետաձգել գումարի փոխադրությունը, որպեսզի գործ դրվին առանձին ֆոնդ կազմելու բոլոր միջոցները. բայց այդ բոլորը իզուր անցան:

Այժմ, մեծարգո նախագահ, խոնարհաբար դիմում եմ Ձեզ, խնդրելով, որ ձեթ խորհուրդի մտադրությունը չէ փոխվել, բարեհաճեք հայտնել ինձ, որպեսզի անհապաղ փոխադրեմ գումարը Բարեգործական Ընկերությանը: Փոխադարձ պայմանագրությունը ոչ մի կերպ չէ կարող արգելք լինել գործին, այդ պայմանները այնքան ևս պարզ են, որքան և պարզ է նույն ֆոնդի նպատակը, այսինքն ա) Մայր գումարը մասնավոր բարեգործների գոհաբերություններով, որ կարող են լինել ներկայումս և ապագայում, մնում է անձեռնմխելի:

բ) Գումարի տոկոսը միայն տարեց տարի բաժանվում է կարոտյալ գրականներին ըստ տնտրելության Բարեգործական Ընկերության:

1898 թ.

10 փետրվարի

Մոսկվա

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 3:

գ) խորհուրդը յուր տարեկան հաշվից հետո լուր տեղեկություն է տալիս հորեկարին, թե ով ինչ է ստացել:

դ) Եթե առանձին ֆոնդ հիմնվի Կովկասում, Բարեգործական Ընկերությունը պարտավորվում է հանձնել այն նոր ֆոնդին — անձեռնմխելի գումարը:

ե) Եթե ժամանակով, այլ և այլ հանգամանքների շնորհիվ, խափանվի Հայոց Բարեգործական Ընկերությունը Կովկասում, Ընկերությունը պարտավոր է մայր գումարը ավանդել ազգային հաստատություններից մեկին, որպես Մարդասիրական Ընկերության Բազմում կամ Գասպարյան անկեղանոցին Մոսկվայում:

Ահա այս թուղթի պայմանները գծադրեցի այստեղ, որ սրանք յուր աչքի առջև ունենա Բարեգործական Ընկերությունը, հրե նա կարճանադրե յուրն անտարակույս, ավելի շրջանկատ, նպատակահարմար և բոլորամասուն: Ուրեմն եթե իմ պայմանները հակառակ կթվին Ձեր կանոնադրություններին և տրամադրությանը, փոխեցեք դրանք, որպես և կամենաք:

Ընդունեցեք, մեծարգո նախագահ, իմ խորին հարգանքի հավաստիքը, որով մնամ անձեռնմխելի պատրաստական

Ձեր Ս. Շահազիզյան

Իմ հասցեն.— Сибату Семеновичу Шах-Азизу, Москва. Мясн. ул. д. Шершаковой*)

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 4:

Կովկասի հայոց Բարեգործական Ընկերության վարչությունը ստանալով Շահազիզի սուլն նամակը և կետ առ կետ քննության առնելով նրա առաջարկած պայմանները,

բոլոր կետերը, բացառությամբ մեկի, ընդունում է: Այստեղ մեջ ենք բերում Ընկերության պատասխան-գրությունը.—

Կ. Հ. Բ. Ը. Խորհուրդ
№ 50
26 փետրվարի 1898 թ.

Մեծապատիվ պարոն
Սմբատ Շահազիզին

Մեծապատիվ Տեղ
Սմբատ Սեմյոնովիչ

Խորհուրդս պատիվ ունեցավ ստանալու Ձեր սուլն ամսի 10-ի գրությունը, հանուն Խորհուրդիս պ. Նախագահի, որով հայտնում եք Ձեր պատրաստակամությունը՝ հանձնելու Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերության Ձեր հորելյանի առիթով հավաքված գումարը, համաձայն Խորհրդիս առաջարկության՝ մի գրական ֆոնդ կազմելու և նրա տոկոսիքը կարոտյալ հայ գրականներին բաժանելու համար: Ընդ նմին Դուք բարեհաճել եք առաջարկել և այն պայմանները, որոնց հիման վրա հնարավոր եք համարում հանձնել գումարը Խորհրդիս, իրավունք տալով Խորհրդիս փոփոխության ձեռնարկել նրանք:

Արդ, Խորհուրդս, քննելով Ձեր առաջարկած պայմանները և ի նկատի ունենալով Ընկերության կանոնադրությունը, հնարավոր գտավ ընդունել Ձեր առաջարկությունը՝ հետևյալ պայմաններով.—

ա) Մայր գումարը, այն է Ձեզանից ըստանալիք գումարը և ապագայում լինելիք նվերները կկազմեն անձեռնմխելի գումար:

բ) Գումարի տոկոսը միայն տարեց-տարի կբաժանվի կարոտյալ գրականներին, որոնց ընտրությունը կկատարի Խորհուրդս, կանխապես խորհրդակցության հրավիրելով մի քանի ձեռնահաս անձանց և վերապահելով Ձեզ իրավունք՝ յուրաքանչյուր տարվա ըսկզբում մատնացույց անել այն գրականների

վրա, որոնք Ձեր կարծիքով արժանի կլինեն նպաստ ստանալու:

դ) Ամեն տարվա վերջին Խորհուրդս կըհաղորդե քաղվածքներ իր հաշվից՝ գրական ֆոնդի և նպաստների գործադրության վերաբերմամբ:

դ) Եթե որևէ ժամանակ խափանվի Հայոց Բարեգործական Ընկերությունը Կովկասում, գրական ֆոնդի մայր գումարը, համաձայն Ընկերության կանոնադրության § 50-ի, կըհանձնվի Թիֆլիսի Հայոց Ներսիսյան դպրոցին կամ ազգային հաստատություններից մեկին՝ նույն նպատակը իրագործելու:

Այս պայմաններից կարող եք տեսնել, մեծապատիվ Տեղ, որ Ձեր առաջարկած բոլոր պայմանները, բացի մեկից, Խորհուրդս ամբողջությամբ ընդունում է:

Դալով Ձեր առաջարկած դ պայմանին, Խորհուրդս այդ տեսակ պարտավորություն հանձն առնել չէ կարող, որովհետև այդ դեպքում, նա հանդիսանում է լոկ ժամանակավոր ավանդապահ և բացի դրանից, Բարեգործական Ընկերությունը իր կանոնադրությամբ ավելի նպատակահարմար և իր ձևով կարող է կատարել նույն դերը, ինչ որ պետք է կատարի մի առանձին գրական ֆոնդի ընկերություն:

Եթե Ձեր կողմից ընդունվի են այս պայմանները, Խորհուրդս խնդրում է փոխադրել գումարը:

Խորհրդի նախագահ՝
Քարտուղար՝ Հ. Առաքելյան*)

Շահազիզը, ստանալով Բարեգործական Ընկերության որոշումը, հայտնում է իր համաձայնությունը՝ գումարը Ընկերությանը փոխադրելու մասին: Սակայն, քանի որ երկուստեք եղած բանակցությունները սկսվել էին մեկ տարի առաջ, բանաստեղծը հիմնական գումարի հետ միասին փոխադրում է նաև մի տարվա տոկոսը՝ 350 ռուբլի գումարով, խնդրելով այդ 350 ռուբլին անմիջապես բաժանել կարոտյալ գրողներին: Բանաստեղծը իր նամակն ավարտում է դրվատանքի

չերմ խոսքերով հայ ժողովրդի պայծառ ապագայի նկատմամբ:

Այո, ևս հավատում եմ, որ մի օր Հայկական ազգը, կուշտուրայի գիտակցությամբ ներշնչված և ամենաազնիվ ձգտողություններով զարգացած, ավետիս կտա յուր մտավոր մշակներին, ասելով. «Նկայք առ իս ամեն»

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 5—6:

նայն աշխատյալք և բեռնավորք, և ես հանգուցից զձեզ»:

Շահագիզի մարգարեական այս խոսքերը մեր օրերին իրականություն դարձան, հասավ հայ ժողովրդի այգաբացը, ճառագեց

Մեծապատիվ ճախագահին

Հայոց Բարեգործական Ընկերության Կովկասում

Մեծարգո Աղեփանքի Ստեպանովիչ Ա. ճանաչմին

Պատիվ ունեցա ստանալու խորհրդիդ արձանագրությունը 26-ին փետրվարի, որպես պատասխան իմ առաջադրության, այն է, որ Հայոց Բարեգործական Ընկերությունը Կովկասում բարեհաճի ընդունելու իմ հորեկանի առիթով հավաքած գումարը, այն պայմաններով, որ ես հաղորդել էի նրան գրությամբ փետրվարի 10-ից 1898 թ.: Բարեգործական Ընկերության խորհուրդը յուր ներկա արձանագրությամբ ընդունում է համարյա բոլոր այն իմ առաջարկած պայմաններն, բացի դ հոգվածից, որ է. «Եթե Ընկերության գոյության ժամանակ իրագործվի մի առանձին գրականական ֆոնդ կազմելը, Ընկերությունը պարտավորվում է հանձնել մայր գումարն այդ նոր ֆոնդին»:

Ընկերությունը բացասելով պայմանագրիս այդ կետը, առարկում է, որ նախ չէ կամենում ժամանակավոր լուր տեր հանդիսանալ այդ գումարին, և երկրորդ, որ նա ինքը կարող է ամենայն հաջողությամբ կատարել և նոր ֆոնդի բոլոր գործողությունները: Խորհրդի եզրակացությունները միանգամայն ուղիղ են և անհակառակելի: Սակայն այդ հոգվածը դնելով, ես իմ աչքիս առջև ունեցել եմ այն հանգամանքը, որ նախ նոր ընկերության հաստատությունը կարող էր գրավել և նոր գումարներ ազգի բարեգործներից, ինչպես և մի քանիսը խոստացել էին ինձ այդ, և երկրորդ, ես այդ նոր ընկերությունով կամենում էի հավերժացնել երկու նվիրական անուն հայկական լուսավորության պատմության մեջ, այն է Ս. Աբովյանի և Ս. Նազարյանցի, հետևաբար զոցա անունով իսկ կոչելով «Աբովյան-Նազարյան գրականական ֆոնդ կամ նպաստի ընկերություն»: Այժմ այդ խնդիրը թողնելով բաց, ապագայի համար, ես համաձայն եմ հանձնել գումարը Բարեգործական Ընկերության: Նույնպես համաձայն եմ և այն մի քանի փոփոխությունների հետ, որ Ընկերության խորհուրդը արժան է համարել մտցնել իմ հոգվածների մեջ:

Հոկտեմբերյան Մեծ Ռեզոլուցիայի բոլոր արևը և նրա կենսաբեր ճառագայթները տարածվեցին մինչև Հայոց աշխարհը, հայ մտքի մշակներին բերկրալից կյանք ավետելով: Ստորև բերում ենք Շահագիզի այդ նամակը:

Գումարը, որ հանձնել է ինձ հորեկանիս մասնաժողովը, էլ յոթ հազար ինը հարյուր հառաւուն և ինը ռուբլի (7,949 ռ.): Սորա վերա ես ավելացնում եմ ինձանից 51 ռուբլի, որպեսզի գումարը լինի ուղիղ ուր հազար, առանց կոտորակի: Որովհետև մեր բանակցությունը սկսվել է մի տարի առաջ, ես հանձն եմ առնում դնելու իմ վերա տուգանք և առաջուց վճարել, իբր թե այն անցած տարվա տոկոսը, 350 ռուբլի և խոնարհաբար կիսդրեմ Բարեգործական Ընկերության խորհրդից, որ այդ 350 ռ. այժմս իսկ բաժանեմ էր կարոտայ գրականներին, առանց իմ խորհրդակցության):

Եւ թող գրականների այդ փոքրիկ գումարը, որ է ութ հազար և որի հիմքը դրել է հայ հասարակությունը 1892 թվականին, մնա լուսավոր հանգանակ այն գաղափարի, որ ոչ մի ազգ, եթե նա կամենում է ապրել, այսինքն հետ շրնկնել և առաջ գնալ, պետք է համերաշխաբար ձեռքը մեկնե յուր կարոտայ գրականներին ու նշմբապես օգնե դրանց: Այո՛, ես հավատում եմ, որ մի օր Հայկական ազգը, կուտուրայի գիտակցությամբ ներշնչված և ամենաազնիվ ձգտողություններով զարգացած, ավետիս կտա յուր մտավոր մշակներին, ասելով. «Եկայք առ իս ամենայն աշխատյալք և բեռնավորք, և ես հանգուցից զձեզ»:

1) Ես շատ շնորհակալ եմ Ընկերության խորհրդից, որ նա կամեցել է մեզ այնպիսի մեծ պատիվ ընծայել, տալով մեզ իրավունք նպաստներ նշանակելու այն գրականներին, որոնց արժանի կհամարենք. բայց այդ ինքը խորհուրդը յուր ձեռնահաս անձերով ավելի լավ կարող էր կատարել մոտից, քան թե լավ հեռվից: Վասն որո երբ որ այն նպաստները միճելի առարկա կդառնան խորհրդի համար և հարկավոր կլինի ձայների առավելություն, մենք հոժար կլինենք տալ և մեր կարծիքը:

Ակնածու սպասավոր Ձերդ պատվականության

Ս. Շահագիզյան

Ներքինադարձում ուղարկում եմ փոխանակագիրը — 8350 ռ.:

1898 թ. 14 մարտի Մոսկվա*)

1898 թ. մարտի 27-ին Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերության Խորհուրդը, իր № 67 գրովյաժք, բանաստեղծին ծանուցում է, որ արդեն ստացել է թե՛ նամակը և թե՛ 8350 ռուբլու փոխանակագիրը և հիշյալ

գումարի 8.000 ռուբլին, որպես հիմնական դրամագույն, 5 տոկոսով շահեցման է հանձնել Թիֆլիսի առևտրական բանկը ու կոչել «Գրական ֆոնդ Ս. Շահազիզի» անվան—

Կ. Հ. Բ. Ը. Խորհուրդ

№ 67

27 մարտ 1898 թ.

Մեծապատիվ պարոն

Սմբատ Շահազիզ

Խորհուրդս պատիվ ունեցավ ստանալու Ձեր ամսիս 14-ի գրովյունը և 8350 ռուբլու փոխանակագիրը և որոշեց անմիջապես 8.000 ռուբլին հանձնել ի շահեցումն Թիֆլիսի առևտրական բանկին 5%-ով և այդ

գումարը համարել «Գրական ֆոնդ Ս. Շահազիզի», իսկ 350 ռուբլին պահեց առձեռն գործադրելու համաձայն Ձեր ցանկության: Գործադրությունից հետո Խորհուրդս պարտք կհամարի տեղեկություն տալ Ձեզ:

Նախագահ՝ (Ա. Ա.)

Քարտուղար՝ (Հ. Ա.) *)

Ստանալով Ընկերության Խորհրդի վերը բերված գրովյունը, բանաստեղծը խնդրում է, որպեսզի գրական ֆոնդը լինի ոչ թե Շահազիզի անվան, այլ Աբովյան-Նազարյան գրականական ֆոնդը կոչվի, քանի որ դա իր վաղեմի ցանկությունն է եղել և բացի դրանից նա մի հանդիսի առթիվ իր ճա-

ռում հանդիսականներին հայտնել է, որ գումարը նվիրել է Աբովյանի և Նազարյանի անուններին: Շահազիզը խնդրում է, որպեսզի Ընկերության վարչությունը հարգած լինի իր այս ցանկությունը: Ահա այդ նամակը.—

Մեծարգո նախագահին

Հայոց Բարեգործական Ընկերության Կովկասում

Մեծապատիվ Տեղ

Պատիվ ունեցա ստանալու Բարեգործական Ընկերության գրովյունը «27»-ին մարտի № 67, որով հայտնում եք թե արդեն ստացված է իմ ուղարկած 8350 ռուբլին, որից 8 հազարը հանձնել եք ի շահեցումն Թիֆլիսի առևտրական բանկին 5%-ով և պիտի համարվի «Գրական ֆոնդ Ս. Շահազիզի», իսկ 350 ռ. պետք է գործադրվի այժմեյն իսկ, համաձայն իմ ցանկության: Մատուցանելով Խորհրդիդ իմ խորին շնորհակալությունը, որ սիրողաբար հանձն առավ տնորինել հիշյալ գումարը, ես խոնարհաբար կխնդրեի, որ գրական ֆոնդը այսուհետև կոչվի ոչ Շահազիզի, այլ Աբովյան-

Նազարյան գրականական ֆոնդ: Այդ իմ ուխտյալ ցանկությունն է եղել սկզբից, երբ առաջին անգամ այդ միտքը հղացավ այստեղ: Անցյալ մարտի 26-ին մի հանդեսի առթիվ ես ճառիս մեջ հիշեցի հանդիսականներին, որ գումարը արդեն նվիրել եմ եմ. Աբովյանի և Ս. Նազարյանի անուններին:

Այս բոլորը զեկուցանելով Ընկերությանդ Խորհրդին, հատուկ խնդրում եմ, որ անտես չանե իմ ցանկությունը:

Շատ բավական է ինձ, եթե հիմնադիր ֆոնդին համարվեի:

Պատրաստական սպասավոր՝

Ջեռ Ս. Շահազիզյան

1898 թ.

8 ապրիլ**)

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 8—9.

**) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 11.

**) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 46, էջ 9.

Բնագրում ստորագրությունների փոխարեն գրված են փափագծերում անվան և ազգանվան սկզբնատուները:

350 ուրիշ Բարեգործական Ընկերության
կորհուրդը հատկացնում է Ղ. Աղայանին և
Հ. Թումանյանին, որպես ամենակարող

գրողների, այս մասին հետևյալը ծանուցե-
լով Ս. Շահադիդին։—

Կ. Հ. Բ. Ը. Խորհուրդ
№ 141

28 մայիսի 1898 թ.

Մեծապատիվ պարոն
Սմբատ Շահադիդ

Խորհուրդս պարտք է համարում հայտնել
Ձեզ ի տեղեկություն, որ Ձեր հատկացրած
350 ուրիշ տրվեց պ. պ. Ղազարոս Աղա-

յանցին և Հովհաննես Թումանյանցին, իրրև
ամենակարողությամբ գրականագետների։

Նախագահ՝
Քարտուղար*)

1898 թվի օգոստոսի 25-ին Յալթայից գը-
րած իր նամակում Շահադիդը պարտավորում է
հայ հարուստներին, որոնք չեն գիտակցում
հայ կարոտյալ գրողներին օգնելու անհրա-
ժեշտությունը և չեն նպաստում գրական
ֆոնդի ուժեղացմանը։ Այս նամակում նա

հայտնում է, որ ի պատիվ իր նախկին աշա-
կերտների, որոշել է սեփական միջոցներից
երկու հազար ուրլի ևս փոխադրել, որպես-
զի ֆոնդի հիմնադրամը ութի փոխարեն կազ-
մի տասը հազար։

Մեծարգո նախագահին Հայոց Բարեգործական Ընկերության Կոմիտեում

Մեծապատիվ Աղևաճաղի Ստեփանովիչ

Եթե մեր հասարակության ունեւորները բաց
աչքով նայեին մեր կարոտյալ գրականների
վրա, նոքա, անտարակույս, կհամոզվեին,
որ դարիս կենսական խնդիրներից մինը է և
գրականական ֆոնդի առաջադիմությունը,
մի խնդիր, որով այսօր զբաղված է լուսա-
վոր Եվրոպան։

Բայց, ավա՜ղ, որ այդ գիտակցությունը
դեռ հեռու է մերայիններից, և այդ պատճա-
ռով խնդրի կարևորությունը զգալի չէ շա-
տերին։ Յանկա՛նալով մեր նորընծա ֆոնդին

(Արուվյան-Նազարյան) մի փոքր ավելի ուշ
տալ, ես այս օրերս կփոխադրեմ Ձեզ իմ
ունեցածից երկու հազար ուրլի, ի պատիվ
իմ նախկին աշակերտների, որ առաջին ու-
ղարկածիս հետ միասին կկազմե տասը
հազար։

Ձեմ հուսահատվում, որ ապագայում ինձ
կհաջողվի ուրիշներից էլ նպաստներ հավա-
քել։

Ընդունեցե՛ք իմ սիրտ և հարգանքի հավաս-
տիքը, որով մնամ պատրաստական մզա-
սավոր

25 օգոստոսի

1898 թ.

Յալթա

Իմ հասցեն. — Ялта, С. Шах-Азиз

(մինչև սեպտեմբերի վերջը)։*)

Կոմիտեի կառավարչապետի կարգադրու-
թյամբ 1899 թվի սկզբներին խիստ փոփոխ-
ման է ենթարկվում Կոմիտեի Հայոց Բարե-
գործական Ընկերության կանոնադրությունը,
որի համար էլ նա գրկվում է «Արուվյան-Նա-
զարյան» ֆոնդի գումարը իր նպատակին

ծառայեցնելու հարավորությունից։ Տեղե-
կանալով այս մասին Շահադիդը նամակ է
գրում Ընկերությանը և խնդրում մանրամա-
սըն իրազեկ դարձնել իրեն իրադրությանը,
որպեսզի ինքը ըստ այնմ տնօրինել կարո-
ղանա ֆոնդի վիճակը։

*) ՀԱՍՈՒ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ
№ 25, գործ № 47, էջ 5։

*) ՀԱՍՈՒ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ
№ 28, գործ № 46, էջ 12։

Մեծարգո Հոգաբարձության Հայոց Բարեգործական Ընկերության Կովկասում

Պատիվ ունիմ հայտնել արդո Հոգաբարձությունդ, որ այս օրերիս լրագիրներինց իմացա, որ Հայոց Բարեգործական Ընկերության կանոնադրությունները պիտի հիմնովին ենթարկվին փոփոխությունների նոր ծրագրի զորությամբ, որ մշակել է Կովկասի կառավարչապետը ներքին գործերի մինիստրի համաձայնությամբ:

Նույն լրագիրներում հաղորդված ձև նոր ծրագրի և էական կետերը, որոնցից, ի միջի այլոց, երևում է, որ նախ նյութականը նպաստ տալ կարոտյալներին գրեթե խափանված է, և երկրորդ Ընկերության փական դեպքում բոլոր նրա գույքը անցնում է քաղաքային վարչությանը:

Ես այս երկու կետերի վերա հարկավոր համարեցի շեշտել, որովհետև դրանցով միանգամայն խախտվում են այն պայմանները, որ սրանից երկու տարի առաջ կայացրել ենք Ընկերության հետ՝ վերաբերյալ «Ա-

րովյան-Նազարյան» գրականական ֆոնդի կազմակերպության, որի համար փոխադրել եմ նախ ուր հազար և ապա երկու հազար, ընդամենը տասը հազար: Այն պայմաններով պարզապես որոշված էր, որ ա) Բարեգործական Ընկերությունը հիշյալ գումարի տարեկան տոկոսները հատկացնելու է հայ կարոտյալ գրականներին, և բ) Ընկերության փական դեպքում ֆոնդը հանձնում է Ներսիսյան հոգևոր դպրոցին՝ նույն նպատակներով գործադրելու: Ես ընդունեցի Ընկերության առաջարկած պայմանները, որոնք այժմ պիտի փոխվին: Վասն որո խոնարհաբար կամեի խնդրել, որ Ընկերության հոգաբարձությունը բարեհաճե ծանոթացնել մեզ գործի հանգամանքների հետ, որպեսզի կարողանանք «ֆոնդի» ապագայի մասին մտածել:

Պատրաստական սպասավոր Հոգաբարձությունդ

Ս. Շահագիզյան

1899 թ.

5 ապրիլի

(Մոսկվա*)

Շահագիզյան Ընկերության նոր կանոնադրությունը ստանալով տեսնում է, որ ֆոնդի գումարը իր նպատակին ծառայեցնել այլևս ի վիճակի չպիտի լինի Ընկերությունը, ուս-

տի հետևյալ նամակով խնդրում է ժամհարյանների բանկային գրասենյակի միջոցով իրեն վերադարձնել գումարը:—

Հայոց Բարեգործական Ընկերության Խորհուրդին

Սմբատ Շահագիզյանի զեկուցումը

Պատիվ ունիմ հայտնել, որ Ընկերությանդ նոր կանոնադրությունը ստացա: Այդ նոր կանոնադրությունից տեղեկացա, որ Ընկերության գործունեությունը այսուհետև սահմանված է չքավոր դասակարգին նյութական օգնություն մատուցանելու Որովհետև «Արովյան-Նազարյան» գրականական ֆոնդի գումարը փոխադրել եմ այն պայմանով, որ դրա տարեկան տոկոսը բաժանվի միայն մեր կարոտյալ դրականներին, — այն որ այժմ չի մտած նոր կանոնադրության մեջ, — այս պատճառով խոնարհաբար կխնդրեմ, որ հիշ-

յալ ֆոնդի գումարը՝ տասը հազար ռուբլին Ընկերության Խորհուրդը բարեհաճե փոխադրել ինձ Եղբ. Ժամհարյանից բանկային կոմետրի միջոցով:

Ես ինձ թույլ եմ տալիս վկայելու Ընկերության Խորհրդիդ իմ խորին շնորհակալությունը, որ այս երկու տարվա ընթացքում ամենայն արդարությամբ մատակարարեց տոկոսները կարոտյալ գրականներին ըստ արժանվույն:

Ակնածու սպասավոր Ընկերության

Ս. Շահագիզյան

1899 թ.

17 ապրիլի

(Մոսկվա**)

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 284, էջ 11:

**) Նույնը, էջ 14:

Շահագրգիռ սույն նամակի վրա կա հետևյալ մակագրությունը.—

1899 թ. հունիսի 6-ին Թիֆլիսում կայացած Ընկերության կենտրոնական ընդհանուր ժողովը որոշեց վերադարձնել՝ հորհրդին

Թողնելով որոշել վերադարձնելու ժամանակը:

Նախագահ՝ Ընդհանուր ժողովի՝
Բժ. Բ. Նավասարդյան

Քարտուղար՝ Երիկնյան

Կ. Հ. Բ. Ը. հորհուրդը նշված գումարը փոխադրում է Շահագրգիռ, որը չի հապաղում իրազեկ դարձնել նրան թե՛ գումարի ստացման և թե՛ իր նպատակների մասին:

Շահագրգիռ այս նամակով էլ ավարտվում է «Արքայան-Նազարյան» գրական ֆոնդի շուրջը եղած գրագրությունները:

Մեծարգո նախագահին Հայոց Բարեգործական Ընկերության Խորհրդի Աղեքսանդր Մելիք-Ազարյանին

Պատիվ ունիմ ծանուցանելու պ. նախագահիդ Հայոց Բարեգործական Ընկերության Խորհրդի, որ հոկտեմբերի 18-ին Յալթայից վերադառնալով Մոսկվա, ստացա Թիֆլիսի Առևտրական բանկի փոխադրական տոմսը տասն հազար մի հարյուր երեսուն և ութ ռուբլու ութսուն և մի կոպեկի հանուն Եղբ. Ժամհարյանների, որ հորհուրդը ուղարկել է ինձ ըստ կանխիկ պայմանագրության:

Ինչպես Խորհրդիդ պաշտոնական թղթում հայտարարված է, «Արքայան-Նազարյան» գրական ֆոնդի հիմնական գումարն է 10

հազար, չգործադրված տոկոսի մնացորդը 88 ռուբլի 41 կոպեկ, նվեր Բաթումից ու Բեռլինի ուսանողներից սույն ֆոնդին՝ 52 ռ. 95 կոպ., որոնցից դուրս գալով ճանապարհածախսը կմնա փոխադրված գումար 10138 ռ. 81 կոպ.: Այդ գումարը, մեր կարողությամբ կանոններին օգնելու նպատակով, ներկա ամսին 18-ին դրած եմ ցավահանջ իմ անունով 51½ տոկ. Եղբ. Ժամհարյանների բանկային կոնտորում:

Խորին շնորհակալությամբ պատրաստական սպասավոր

Ս. Շահագրգյան

1899 թ.

25 հոկտեմբերի

(Մոսկվա*)

Այնուհետև Ս. Շահագրգը, մինչև իր մահը, ամեն տարի կանոնավոր կերպով նպատակորդ է հայ անապահով գրողներին հիմնական դրամագլխի տարեկան տոկոսի՝ 500 ռուբլու սահմաններում:

Նպաստ ստացել են 14 հոգի. դրանցից ումանը նպաստ ստացել են 2—3 տարի շարունակ, իսկ մի քանիսն էլ, ինչպես՝ Ղազարոս Աղայանը, Հով. Թումանյանը, Պերճ Պողոսյանը, 5—6 տարի շարունակ: Նպաստի

առավելագույն չափը եղել է 200 ռուբլի, իսկ նվազագույնը՝ 50 ռուբլի:

Շահագրգի հաջորդ նամակներից մեկը սույնպես հաջողությամբ է Կ. Հ. Բ. Ընկերությանը և վերաբերում է Ընկերության նորարաց մատենադարան-ընթերցարանի համար գրականություն ուղարկելուն: Բանաստեղծը սիրով ընդառաջելով իրեն արված դիմումին, մի արկղ գրքեր է ուղարկում ընթերցարանի համար: Ահա այդ նամակը.—

Մեծարգո նախագահ Հայոց Բարեգործական Ընկերության Խորհրդի Աղեքսանդր Իվանովիչ

Մի քանի ամիս առաջ Բարեգործականի Խորհրդի կողմից պատիվ ունեցա ստանալ հրավեր Ընկերության նոր բացված «Մատենադարան-ընթերցարանին» նվիրել ինքնու-

րուն և թարգմանական շարադրություններ, այլև Արեւելագիտության և Կովկասագիտության վերաբերյալ գրքեր:

Ամենայն սիրով ուղղունելով այդ նշանավոր և ժամանակակից հիմնարկությունը, որպես մի գեղեցիկ միջոց կենցաղագուտ գիտություններ ժողովրդի մեջ տարածելու, ես

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 59, էջ 32:

առայած չկարողացա պրոգրամին համաձայն դրբեր ուղարկել, մասնավանդ որ ինձ հայտնի չէ, թե ներկայումս ինչ օրինակներ կան մատենադարան-ընթերցարանում, որպեսզի պակասորդը ըստ չափու կարողության լրացնեի:

Բայց համարելով, որ ընթերցարանը պետք է լինի ոչ մասնագիտական, ես ուղարկեցի Ձեր անունով մի արկղ գիրք, վերաբերյալ զանազան դյուրամատչելի նյութերի, որ չեմ կարծում ավելորդ լինին ընթերցարանի համար:

12 դեկտ. 1894 թ.*)

Այս նամակի հաջորդ երեսին կա հետևյալ գրությունը. —

Կ. Հ. Բ. Բ. Խորհուրդ

№ 2

10 հունվարի 1895 թ.

Մեծապատիվ տեռ

Ամբատ Շահազիզ

Խորհուրդս քաղցր պարտավորություն է համարում հայտնել Ձեզ յուր սրտագին շնորհակալությունները Ձեր՝ Ընկերությանս ընթերցարանին արած նվերի մասին, որն ստա-

Մաղթելով Ձեզ, մեծապատիվ պարոն, և Խորհրդիդ անդամներին, աջողություն և երկար կյանք: որպեսզի մարդասիրության և լուսավորության պատուները ավելանան օրեցօր մեր ազգի մեջ, մնամ պատրաստական սպասավոր

Ձեր Ս. Շահազիզյան

«Արկղը ուղարկված է Դոմնովի գրավաճառանոցից «Надежда» կոնտորի միջնորդությանը:

ցավ Խորհուրդս «Надежда» ընկերության ձեռքով, որն բաղկացած է 79 կտոր գրքերից:

Նախագահ՝

Քարտուղար՝

Թիշկ Հովհաննես Հովհաննիսյանին հասցեագրված նամակի շարժառիթ է ծառայել Բարեգործական Ընկերության Երևանի ճյուղի ցանկությունը՝ Շահազիզին պարտավորեցնել հայ սովյալների օգտին հանգանակություն կատարելու Երբ Շահազիզը ձեռնամուխ է լինում հանգանակությանը, ստացվում է կաթողիկոսի կոնդակը, որով նույնպես առաջարկվում էր հայ սովյալների օգտին

հանգանակություն կատարել: Երբ կաթողիկոսի հրահանգի համաձայն հանգանակություն է սկսվում, Շահազիզը իր կողմից քաջալերելով այն, բաժանում է իր մոտ այդ նպատակով հավաքված գումարը երկու մասի և մի մասն ուղարկում Բ. Բ. Երևանի ճյուղին, իսկ մյուս մասը՝ կաթողիկոսին: Ստորև բերում ենք Հ. Հովհաննիսյանին հասցեագրած նամակը. —

Մեծարգո հայրենակից

Հովհաննես Հովհաննիսյան

Ստանալով Բարեգործական Ընկերության Երևանա ճյուղի հրավերը՝ օգնություն հասցնել սովյալներին, ես զբաղվեցի. թե ինչպես պետք է առաջ տանել այդ խնդիրը: Այդ իսկ մտածմունքների մեջ էի, երբ ստացանք և Վեհափառի կոնդակը: Ժողովրդի մեջ սկսվեց իրարանցում, այնպես որ ինձ անհարմար էր աչնուհետև առանձին հանգանակություն անել Ձեր Ընկերության անունով, իմանալով որ Ժողովրդի հակումն գլխավորաբար կաթողիկոսի կողմը պիտի լինի:

Այդպես և եղավ. մի քանի մասնավոր մարդիկ յուրյանց նվերները առանձին նամակներով ուղղակի ուղարկեցին Վեհափառ

ոին, որոնց գումարը մոտ հասնում է 3000-ի: Ինձ մնում էր միայն քաջալերել դոցա ձեռնարկությունը: Եվ Ժողովրդականները կամեցան ժողովել. այդ նպատակով սուցանից երկու պարոն եկան իմ տունս և խնդրեցին գործի գլուխ անցնել և սկսել. այն ժամանակ ես էլ առաջարկեցի էմ. Պոպովյանին՝ հավաքել նախիջևանցիների մեջ և Արգ. Հովհաննիսյանին՝ մյուսների մեջ. առաջինը հավաքել է 1000 մ., երկրորդը՝ 660, իսկ ես՝ 350, այնպես ընտանյոք, մի երկու բարեկամներիս հետ: Ընդամենն է 2.000 (10 ո. ճանապարհածախս): Ստրանից 1.000 մանեթ ուղարկում եմ Ընկերությանը (թե շատերը գուցե հակառակ լինեն) և 1.000 մանեթ Վեհափառին՝ Խորեն Ստեփաննի անունով: Թեև հանգանակությունը շարու-

*) ՀՍՍԻ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 119, էջ 92:

նակվում է, բայց այն բացառապես կերթա Վեհափառին, և ես անխառն եմ դորան:

Խնդրեմ ընդունեցեք մեր աննշան լուսան այդ բազմաթիվ սովյալների համար, որոնց հարկավոր են հազարներ և ոչ հազար:

Մատուցանելով իմ խորին հարգանքս մեծարգո նախագահիդ և անդամներիդ, սիրելի Սմբատիս, մնամ միշտ պատրաստական սպասավոր

Ջեռ Ս. Շահագիրյան

Նամակի կողին ավելացված է հետևյալ նախադասությունը.—

Կանանց կողմից նույնպես կատանաբ օժանդակություն՝ նախաձեռնություններ այս- 1894 թ. 9 մայիսի*)

րիացյալ տիկնոջ Ներսիսյանի և Աճեմյանի:

Շահագիրի, ստորև բերվող, հաջորդ երկու նամակները հասցեագրված են Մկրտիչ կաթողիկոսին (Խրիմյան Հաջրիկին):

Շահագիրը այս նամակները գրել է մի այնպիսի ժամանակամիջոցում, երբ Տաճկահայաստանում մոլեգնում էր «մեծ մարդասպան» սուլթան Աբդուլ Համիդի մահաբեր սուրբ, ամենուրեք մահ սփռելով: Իր իսկ արյան ու արցունքի ծովում խեղդվող տաճկահայ ժողովրդի ողբալի կացությունը խորը վիրտ էր պատճառում ժամանակի հայոց հայրապետ Խրիմյան Հաջրիկին: Նա որոշում է անձամբ ներկայանալ ռուսաց կայսեր և նրա օգնությունը խնդրել: Խրիմյանի այս ճանապարհորդությունը տևում է շուրջ երեք ամիս: Ծանապարհորդության ընթացքում նա կանգ է առնում Նոր-Նախիջևանում, Մոսկվայում: Հայոց հայրապետին ըստ ա-

մենայնի վայելուչ կերպով ընդունելու համար Մոսկվայի հայ հասարակությունը ընտրում է մի հանձնաժողով, որի կազմի մեջ էր մտնում նաև Շահագիրը:

Իր այս նամակում Շահագիրը նշելով հայ ժողովրդի ակնկալությունները Վեհի ճանապարհորդության առթիվ, «որ նախամարգարե Մովսիսի պես կամենում է յուր ժողովուրդը փրկել Եգիպտոսից և բերել Ավետյաց երկիրը» թերահավատությամբ է վերաբերվում այդ առաքելության հաջողությանը, քանի «որ այդ վեհագույն սկզբունքները արգելվում են քաղաքագիտական միջազգային շահախնդրություններից, այնպես որ դոքա անկարող են տակավին ազատ ընթացք գտնել թնդանոթների և հրազենների միջից, որով սպառազինված են այսօր պետությունները»: Ահա Շահագիրի այդ նամակը.—

Աստուածապատիվ Հայրապետ,

Վեհափառ Տեռ.

Սուրբ մատանց գիրը Ձերդ Վեհափառության ամենախորին որդիական զգացմունքով և ակնածությամբ բախտ ունեցա ստանալ և երկրպագություն մատուցանել մարափայլ Հովուապետիդ, որ հետին սպասավորիս բարեհաճել է ցույց տալ յուր գթառատ շնորհը և տրամադրությունը:

Վեհափառ Տեռ, արդարև մեր ազգը երբեք այնպիսի հուզմունքով և հրատապ ակնկալություններով չէ հետևել այն ճանապարհորդության, որ ամենայն դժվարությամբ հանձն է առել կատարել մի ալեգարդ և ազգային ցավերից դժբախտացած Անձն, որպիսին եք Դուք: Սակայն նույնիսկ բազմաշարժար ազգը այսօր լիովին համարում է յուրյան երջանիկ, ունենալով Վեհիդ նման Առաջնորդ, որ նախամարգարե Մովսիսի պես կամենում

է յուր ժողովուրդը փրկել Եգիպտոսից և բերել Ավետյաց երկիրը: Եվ այսօր մենք, խաբչելացվող մանուկների պես, արմավենիների ոստը բռնած, աղաղակում ենք և ասում. «Օվսաննա, որ գաս հանուն Տյառն. օրհնություն ի բարձանց»: Ամեն մտացի և խոհական մարդ անտարակույս համոզված է, Ձերդ Վեհափառություն, որ մաքառում եք մարդասիրական և քրիստոնեական ըսկզբունքների լայն ասպարիզում և հոժար եք արամբ պատվիլ նախախնամութենից հանձնված Ձեզ հոտի համար. սակայն, ափսոս, որ այդ վեհագույն սկզբունքները արգելվում են քաղաքագիտական միջազգային շահախնդրություններից, այնպես որ դոքա անկարող են տակավին ազատ ընթացք գտնել թնդանոթների և հրազենների միջից, որով սպառազինված են այսօր պետությունները: Ահա այս իսկ է պատճառը, որ և այսօր, որպես և երեկ, տակավին պատած է

*) ՀՍՄԻ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 28, գործ № 365, էջ 60:

երկինքը պղնձի ամպերով ողջակիզյալ Սասունի նահատակների վերա և Վեհափառությանդ ամենագթած սիրտը պաշարված ծանր խորհրդածություններով Այնուամենայնիվ հայրապետական զորավորությունը չէ թրվում մեզ որպես Մեծին Պարթևի երթը դեպի Տիգրոն:

Իսկ վասն ի ցկյանս, որ Վեհափառությունդ ակնարկի, արդարև արգելյալ կամ հայնմ որպես ի կապանս և ոչ կարեմ ելանել և զերծա-

1895 թ. 20 մարտի*)

Բանաստեղծ-հրապարակախոսի երիմյան Հայրիկին ուղղված մյուս նամակը գրված է նախորդ նամակից մոտ երկու ամիս հետո: Այս նամակում նա նորից անդրադառնալով հայկական հարցի նկատմամբ Եվրոպայի ցուցաբերած մարդասիրությանը, իր դժգոհությունն է հայտնում, որ այդ մարդասիրությունը խոսքից գործի չի վերածվում և վերջ չի դրվում Տաճկահայաստանում տիրող բարբարոսություններին: Դրա պատճառը Շահազիզը համարում է այն, որ «միջադպրի կնճռոտ մրցողությունները, միանգամայն հակառակ քրիստոնեական և մարդասիրական սկզբունքներին, այսօր, որպես և երեկ, արգելք են լինում գլոբալ փաշաների տիրապետությունը...»: Շահազիզը չի հավատում եվրոպական պետությունների նենգ խոստումներին, նա համոզված է, որ այդ պետությունների միջև գոյություն ունեցող մրցակցությունը, նրանց շահամոլությունը միշտ էլ արգելք պիտի հանդիսանան հայ ժողովրդի շահերի պաշտպանմանը: Նրանց կողմից, եվ իրավացի է մեր բանաստեղծը, երբ արյունոտ նախճիրների հեղինակ Սուլթան Աբդուլ Համիդը հարյուրավոր անմեղ հայերի արյունով կարմիր ներկեց Տաճկահայաստանի լեռներն ու ձորերը, եվրոպայում զիլ հնչել սկսեցին հայասիրական, մարդասիրական ճառերը: Սակայն այդ ճառերը եվրոպական պետական գործիչների կողմից արտասանվում էին միայն իրենց համար նպաստավոր հանրային կարծիք ստեղծելու նպատակով, այլ էր պատկերը իրականում: Օրինակ, այն ժամանակ, երբ Դևադատունը բռնեց էր ճոճում Թուրքիայի վրա ու սպառնում նրան իր հայասիրական զեղումներով համեմված ճառերով, անգլիական «մարդասեր» հյուպատոսը՝ օժանդակում, զինում էր թուրք մարդասպան-

ներ, ցավով միով անբուժյալ տանջյալ Սմին իրի շարժանանամ պարթևադեմ և անբիծ երեսացդ տեսություն: Իցի՜վ թե ապաքինեի հառաչկա Տոնիս և ի թևս ամպոց սլանայի առ զարշապարս Վեհիդ՝ առաքինվոյն և սրբակենցաղի, և ողջագութի Սուրբդ սիրով սրտի իմո:

Մնամ խորին ակնածությամբ հլու և հրնազանդ սպասավոր, Վեհափառությանդ օրհնությունը հայցող

Ս. Շահազիզյան:

ներին: Ահա ինչ է գրում այս մասին Մըկրտիչ կաթողիկոսին ուղղված իր զեկուցագրում Աղթամարի կաթողիկոսական Տան տնդապահ և Վասպուրականի Առաջնորդական փոխանորդ Արսեն վարդապետը:—

«...Կոտորածի հեղինակներն կքաջալերվին նախ տեղվոյս անգլիական վսեմ հյուպատոսի կողմեն և կվարձատրվին: Սա անցյալներն տեղվոյս ռուսական վսեմ հյուպատոսի հետ Գառուշ և Կարճկան դավաճները պետույտի ելած ժամանակը հյուր կլինի Գառուշի կոտորածի դուցազն Տերվիշ-բեկ Ղադի կուլի խանի տունը և Կարճկանի դուցազն Մուսա պեյի տունը և ոչ միայն այսչափ, այլ նաև հիշյալ երկու ոճրագործներուն մեկմեկ նոր անգլիական հրացան նվեր տալի հետո Աղթամարի վանքը զնացած ժամանակը վանքի միաբանության անդամ վարդապետներուն կգովե Կուլի խանի և Մուսա պեյի ազնվությունը և կհավելու ըսել, թե դուք (հայերդ) գեշ եք: Բրիտանական քրիստոնյա պետության ներկայացուցիչն քյուրդերու նկատմամբ յուր այս համակրությունը և հայոց նկատմամբ յուր հակակրությունը պաշտոնապես հայտնած ժամանակը հայտնի է թե քյուրդերն և մանավանդ հիշյալ կողին ոճրագործ պեյերն ի՞նչ աստիճանի քաջալեր պիտի առնուն ևս առավել կոտորելու և հարստահարելու մնացյալ հայերը: Եվ արդեն ի՞նչ կնշանակե պաշտոնապես հրացան նվիրել քյուրդերու, երբ զանոնք զինաթափ ընելու առաջարկը կընեն եվրոպան:

Սույն աղետից միջոցին անգլիական վսեմ հյուպատոսը հառով ծանուցումներով ժողովուրդ յուր դրոշի ներքև հրավիրելն հետո բոլոր չափահաս արունները ոստիկաններու միջոցով այնպիսի միջոցի մը արտաքսեց զանոնք, երբ խեղճերն այլևս ուրիշ տեղեր պաշտպանություն փնտռելու կարող չէին. և ասոնք դուրս ելնելով, լեռներու, դաշտի խոտերու, աղբյուրներաց հորերու

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 56, վարչա-կազմակերպչական բաժին, դործ № 184, էջ 15:

մեջ ապաստարան փնտռած ժամանակ բազմաթիվ անձինք սրտ ճարակ եղան...

Անդրիական ներկայացուցչի սուլն և նախորդ հակահայ վարմունքը հիշատակած ժամանակը չենք կարող անհիշատակ թողուլ տեղվույս ռուսական մասն. հյուպատոսի և նորահայազգի թարգման պ. Կարապետ Չիլինկարյանի ազնիվ և մարդասեր վարմունքը, գոր ցույց տվին թե՛ ամբողջ կոտորածի միջոցին և թե՛ հետ կոտորածին զանազան խնդիրներու մեջ: Ռուսական հյուպատոսարան կոտորածի բոլոր մանրամասնությունները խնամով հավաքել և տեղեկագրել է հետո: Հայերը զինաթափ ընելու, հյուպատոսարաններու մեջը ապաստանող հայերը խուզարկելու, դրոշակները բերդ կամ ալյուր փոխադրելու հային խնդրոց մեջը նշանակելի ծառայություններ մատուլող հայոցս: Թողնուք որ հազարավոր հայերը ռուսական դրոշակի ներքև առնելով թե՛ հյուպատոսարանի մեջը և թե՛ քանի մը ռուսական հպատակներու տանց մեջը պաշտպանեց զանոնք ընդդեմ կոտորածի: Ռուսահպատակ Կարոյանց տան վրա քաշած դրոշակն պատճառեղավ պաշտպանելու այդ ամբողջ թաղին զատ նաև Կլոբ-դարի մի մասի ժողովուրդը, որք առանց անոր անխուսափելի կորստյան

պիտի մատնվին, չունենալով որևէ փախուստի միջոց: Ռուսական հյուպատոսի սուլն վեհանձն վարմունքը ընդդեմ անգլիական հյուպատոսի հակահայ և ո՛չ մարդասեր վարմանց գրաված է արդեն մեր ազդայնոց ուշադրությունը և կատարյալ վստահությունը. այնպես որ որևէ դեպք մը կամ կատակած մը պատահած ժամանակը ռուսական հյուպատոսարանի պաշտպանության և միջնորդության կդիմեն, իսկ վսեմ. հյուպատոսն ալ, որ ուշադիր է ամեն դիպաց և պատահարներու, հաճախ պաշտոնական անձանց ուշադրությունը կհրավիրե անոնց վրա և պաշտոնական հավաստիք ստանալով, կապահովացնե հայերը ընդդեմ ապագա կասկածներու:

Ռուսական վսեմ. հյուպատոսի և իր թարգմանի նշանակյալ վեհանձն և մարդասեր վարմունքը ներկայացնելու Ձեր վեհափառության հատուկ ուշադրության, կխնդրեմ, որ բարեհաճիք հայրապետական հատուկ գրով օրհնել նոցա մարդասիրական ընթացքը, իրենց կյանքը և գերդաստանը և քաջայիշյալ հարատևելու ի նույն:

Կմնամ ըղձաբեկ կարոտով համբույրի սրբո Աջույդ օծելով

Տեղապահ Կաթողիկոսության Տանն Աղթամար և Առաջնորդական Փոխանորդ Վասպուրականի՝ Արսեն վարդապետ Մարգարյան

1896 թ. օգոստոս 21

(ան*)

Հետագայում մեր բանաստեղծը ավելի խիստ տոնով է սկսում արտահայտվել Եվրոպայի մարդասիրության, նրա քաղաքակրթության հասցեին: Իր հորեղբոր որդուն հասցեագրված մի նամակում նա գրում է.

«Եկեք դենք այս մեր թշվառ կոմեդիային...

Եվրոպան իսող է անում, մի անարգ և բարբարոսական կոմեդիա. տասնիններորդ դարի էջերը կմնան սևացած պատմության մեջ և կարձանագրեն խալտառակ դիպլոմատիայի հնարագիտությունները: Եվրոպայի մարդասիրությունը, Եվրոպայի պրոգրեսը ոչ այլ ինչ է, քան թե մի ամբողջ շարք վայրենի կրքերի և անառակության: Թե՛մ այդ յիվիլիզացիայի երեսին, որ ներկայացնում է մի կատարյալ մտավորական սիֆիլիզացիա: Տես՝ ի՞նչ դիրք է բռնել այն ճղճղան Ֆրանսիան, որ մեզ ռուսացանում էր եղբայր-

բուքյուն և հավասարություն, այժմ ինքը փոխվել է ստրուկ և ծառա և պապանձել է լեզվով, որ մի ծալիտ անգամ չհանե այն անմեղ զոհերի համար, որոնք պաշտպան են հանդիսանում նրա դավանած սկզբունքների համար: Գրիչս հրաժարվում է շարունակել այն անտանելի պատմությունը:

Բայց այնուամենայնիվ ավելի պիտի հուսալ, քան թե վհատել»^{*}):

Հավատեսությունը կարմիր դծի պես անցնում է Շահազիզի նամակներով, նա հուսահատվել, վհատել չգիտե, անգամ երբ «հակական երկնքի հորիզոնը... է պաշարված երկաթի ամպերով», նա այնտեղ նկատում է «ադոտափայլ կետ մի...»: Անհուն է նրա հավատը հայ ժողովրդի լավագույն ապագայի նկատմամբ, նա հուսադրում է իրիմյանին, որ «մերձ է գարունն...»:

Ստորև բերում ենք իրիմյանին ուղղված երկրորդ նամակը:

^{*}) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 56, վարչա-կազմակերպչական բաժին, գործ № 184, էջ 42-48:

^{*}) Երվանդ Շահազիզ, «Մի քանի Շահազիզի կենսագրություն», Երևան 1944 թ., էջ 94:

Աստուածապատիվ Քահանայապետ Վեհափառ Տեր

Խորին պատկառանքով գոհություն մատուցանեմ Վեհափառ Տառնդ, որ բարեհաճել էիք գրել Իսահակ Ժամհարյանին, որ ինձ տանի յուր հետ Ղարաբաղ, որպեսզի սակավիկ մի մխիթարվենք հայրենական հիշատակարաններով մեր բազմավտանգ ժամանակներում: Ասում ենք բազմավտանգ, որովհետև հայկական հրկնքի հորիզոնը դեռ թվում է մեզ պաշարված երկաթի ամպերով: Թեև աղոտափալ կետ մի գոգցես ցուլանում է դոցա միջից և մերձ է գարունն...

Գովելի է նվրոպայի մարդասիրությունը հայկական հարցի վերաբերությամբ, բայց ավելի գովելի կլիներ, եթե նա զորության դեմ զորություն գործ ածեր և այդպես վերջ դներ այն բարբարոսական միջոցներին, որոնցով թուրքը բռնաբարում է յուր անմեղ ժողովրդին: Սակայն միջազգային կնճռոտ մրցողությունները միանգամայն հակառակ քրիստոնեական և մարդասիրական սկզբունքներին, այսօր, որպես և երեկ, արգելք են լինում գլորելու փաշաների սիրապետությունը և նոր կարգեր մտցնելու քայքայված աշխարհիս մեջ: Այս չարադեպ հանգամանքը քաջ նկատելով և Ձերոյին Վեհափառությունը, թախձալ սրտով, անմխիթար օրերի ու ակնկալությունների մեջ, հեռու հայրապետական Աթոռից ու կենտրոնից, հանձն եք առել նստել մի բացակողմյան քաղաքում

և անդադար կրկնել մարգարեի ողբը «Ո՞տայր զգլուխս իմ ջուր և զաչս իմ աղբյուրս արտավալց, և լայի զժողովուրդս զայս զրտիվ և զգիշեր և զվիրավորյալս դստեր իմո»:

Վեհափառ Տեր, այս օրերս այստեղի հարուստներից մի՞նք, որ արդեն մոտենում է ծերության, կամենալով յուր մահից հետո մի բարի հիշատակ թողնել ազգի մեջ, մտադիր է կտակ շինել և նվիրել ազգին մի խոշոր գումար:

Նորա ցանկությունն է հիմնել արհեստագիտական կամ տեխնիկական դպրոց եվրոպական սարք ու կարգով:

Բայց թե ո՞ւր և ի՞նչպես կարելի է գլուխ բերել այդ գործը, — ահա դուրս համար նախնորեց ինձ դիմել Վեհափառությանդ և հայցել Ձեր լուսավոր և աշխարհագետ խորհուրդը:

Կտակարտերը նախապես որոշել էր, որ այդ դպրոցը կառուցանվի Ռուսաստանի քաղաքներից միում, բայց ես իմ կողմից մատնացուցեց եղա Տաճկահայաստանի վերա, հաշվելով դորան նպատակահարմար և զալոց սերունդի համար ավելի օգտավետ և փրկավետ:

Այս խնդիրը առաջադրելով ներող և դյուրատար Տերությանդ, անթարթ աչք սպասում ենք Վեհիդ պատասխանին:

Վեհափառությունդ ակնածու սպասավոր

Ս. Շահազիզյան

1895 թ.

14 մայիսի*)

Նամակում հիշատակված հարուստը մոսկվաբնակ հաշտարխանյի վաճառական

Սարգիս Ջանուսյանցն է*), որը հետագայում հրաժարվել էր իր հարստությունը ազգին կտակելու:

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 56, վարչա-կադմակերպչական բաժին, գործ № 184, էջ 16—17:

*) Այս մասին տես Երվանդ Շահազիզի «Բանաստեղծ Սմբատ Շահազիզի և նրա անվան հետ կապված անտիպ նամակներից» խորագրով հոդվածը, «Էջմիածին» հուլիս-օգոստոս, 1947 թ., էջ 71:

